

Anadoluda oguzlar / dowamy

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Anadoluda oguzlar / dowamy Adana bölgesindeki Türkmenlere gelince: Bu bölgedeki gruplar daha ziyade Adana, Yüreğir, Saruçam, Dünderlu ve Bulgarlu ile Kara İsalu bölgelerinde bulunmakta idiler. Bu isimlerden bazılarının onların boy beylerinden geldiği anlaşıyor. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgede daha çok muhtelif cemaatler halinde yaşayan Türkmenlerin, an'anevi boy yapılarını büyük ölçüde kaybettikleri anlaşıyor. 1530'larda toplam 272 adet cemaate ve 10.000 civarında bir nüfusa sahip olan buradaki Türkmen grupları, muhtelif mezraalarda kısmen de olsa ziraatçilikle uğraşmaktaydılar.[75] Bunun yanında Adana bölgesinin hemen yakınındaki Üzeyr sancağında, az da olsa bazı Türkmen grupları vardı. 18 adet cemaatten ibaret olan bu bölgedeki grupların,[76] yarı yerleşik bir halde oldukları görülüyor. Aynı durumu Sis (Kozan) bölgesindeki gruplarda da görmek mümkündür. Bu bölgede yine cemaat yapılanması halinde yaşayan Türkmenlerin, 1530'lardaki toplam cemaat sayısı 79 ve vergi mükellefi nüfusu ise 3428 idi.[77]

Anadolu'nun güneyinde göçebe grupların en yoğun olarak yaşadıkları yerlerden birisi Maraş ve Elbistan bölgesi idi. Bu bölgedeki göçebe gruplar, Dulkadırlı Beyliği'nin bakıyyesi olduğundan, Osmanlı döneminde Dulkadırlı Türkmenleri adı ile bilinmekte idiler. Bunlar öz yurtları olan Maraş ve Elbistan bölgelerinden başka batıda Çukurova ve kuzeyde Bozok ile Sivas bölgelerini kendilerine yurt tutmuşlardı. Bu Türkmenlere mensup olan gruplar, Tamirlü, Gündeşlü, Anamaslu (Karacalu), Dokuz, Küreciyân, Bertiz, Cerid, Peçenek, Kavurgalı, Alcı, Döngelölü, Küşne, Eymir, Çimelü, Kızıllı ve Alibeylü, Demrek, Çağırgan gibi tâife adlarıyla bilinmekteydiler. Bu boylardan bazılarının doğrudan doğruya Oğuz boy adları ile bilinmesi, şüphesiz onların adı geçen boylardan olduklarını göstermektedir. Bunların 1530'larda tâife yani boy adı altında

kaydedilmesi ise, an'anevi sosyal yapılarını devam ettirmeleri ile ilgili olmalıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi an'anevi sosyal yapılarını devam ettiren boylar, kendilerine bağlı muhtelif cemaatlerden meydana gelmekteydiler. Bu durum, Dulkadırlı Türkmenlerini teşkil eden tâifeler için de bahis mevzuudur. Ancak zamanla Dulkadırlı Türkmenlerinin bu boy teşkilâtını kaybedeceği ve ileride cemaat biriminin daha fazla ön plana çıkacağı görülecektir. Bu durumu, Osmanlı Devleti'nin bu ve bunun gibi göçebe gruplar üzerinde uyguladığı idârî ve mâlî sistemde aramak lazımdır. 1530'larda Dulkadırlı Türkmenlerini teşkil eden boylara bağlı cemaatlerin toplam sayısı 757 idi. Toplam vergi hanesi ise 21.733 idi. Bu nüfusun dönemi için önemli bir sayı olduğu dikkate alınacak olursa, bunların bulundukları bölgelerin iskânında oynadıkları roller daha iyi anlaşılır. Bu nüfusun dışında 179 nefer sipahinin olması ise, onların daha önceki askerî faaliyetlerine bir işaret olmalıdır.

Dulkadırlı Türkmenlerinin Maraş ve Elbistan'dan başka Anadolu'da yurt tuttuğu yerlerin başında bugünkü Yozgat bölgesi gelmekte idi. Esasında Oğuzların Bozok koluna mensup olan Dulkadırlı Türkmenlerinin, Yozgat bölgesini yurt tutması, bu bölgeye Bozok denilmesine sebep olmuş ve bölge Osmanlı idârî teşkilâtında Bozok Sancağı adı ile yerini almıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Dulkadırlı bölgesinden bu bölgeye gelen Türkmenler, kabile yapılanmasını burada muhafaza etmekteydiler. Bu kabileler Kızılkocalu, Selmanlu, Ağçalı, Çiçeklü, Eymir, Gündeşlü, Küşne, Avşar, Kızıllu, Zâkirlü, Mes'udlu, Ağcakoyunlu, Kavurgalı, Demircülü, Şam Bayadı, Söklen ve Hisarbeylü gibi adlar taşımaktaydılar. Bu kabilelere mensup cemaatlerin Bozok dahilindeki Gedük, Çubuk, Akdağ, Boğazlıyan, İlisu, Sorkun nahiyelerine kadar yayıldığı ve büyük bir kısmının timar reayası olduğu görülmektedir.[78]

Bozok bölgesinin dışında Dulkadırlı Türkmenlerinin yayıldığı bir diğer bölge Kars (Kadirli) idi. Kars bölgesinde bu Türkmenlere mensup Zâkirlü, Kavurgalı, Karıkışlalu, Karamanlu, Demircülü, Selmanlu taifeleri yanında, Çobanlu, Hatablu,

Mes'udlu, Keçelik, Kemallu gibi büyük cemaat grupları da vardı. Bu tâifeler veya cemaatlere bağlı ve nüfusça az sayıda olan cemaat gibi daha küçük birimler mevcuttu. Bu küçük cemaat birimlerinin oldukça müteferrik bir halde olduğu anlaşıyor. 1530'larda bahis konusu taife ve cemaatlerin 8000 nefer civarında bir vergi nüfusu vardı.[79] Bunun yanında diğer bölgelerde de görülen Karıkışlalu'ya bağlı bazı grupların, Maraş'ın Zamantu kazasında muhtelif yerleri yurt tuttukları anlaşıyor.[80]

Anadolu'da toplu bir grup halinde Türkmenlerin yaşadığı bölgeler arasında özellikle Yeni-il'i zikretmek lazımdır. Osmanlı döneminde Yeni-il, bugünkü Sivas'ın güney kısmındaki geniş bir bölgeyi içine almaktaydı. Bu bölgenin en önemli hususiyeti, Dulkadırlı Türkmenlerine mensup olan gruplar ile daha güneyde Halep bölgesini kendilerine yurt tutmalarından dolayı Halep Türkmenleri adı ile bilinen büyük bir teşekkülün yaylak mahalli olması idi. Bu yaylak mahalleri arasında Uzunyayla ve Yellüce oldukça meşhurdu. Bölgede önemli bir göçebe grubunun bulunması, 1548 yılında burasının bir kaza haline getirilmesini icap ettirmiş ve bu kazaya muhtemelen daha önce Karaman bölgesinde mevcut olan Eski-il'e mukabil, Yeni-il veya bölgedeki Türkmenlerden dolayı Türkmân-ı Yeni-il (Yeni-il Türkmenleri) kazası denilmiştir. Yeni-il kazasının en önemli hususiyeti, kaza dahilinde bazı köylerin de yer alması idi. Bu bakımdan kaza ahalisinin bir kısmı göçebe, bir kısmı da yerleşik idi. Bu kaza ilk teşkil edildiğinde, önce Üsküdar'daki Mihrümâh Sultan'ın, daha sonra ise III. Murad'ın anası Nurbânû Sultan'ın (Atik Valide Sultan) Üsküdar'daki imaretlerine vakfedilmiş ve bu sebepten dolayı buradaki Türkmenler bürokratik yazışmalarda zaman zaman Üsküdar Türkmenleri veya Üsküdar Evi Türkmenleri olarak anılmışlardır. Yeni-il kazasının 1548'deki toplam nüfusu 13.000 civarında idi. Bu nüfusun 6800'e yakını Dulkadırlı ve Halep Türkmenlerine mensup olanlar, geriye kalanını ise köylerde yerleşik hayat yaşayanlar teşkil etmekte idi. Yeni-il'in 1583'deki toplam nüfusu yaklaşık 95.000 idi. Bunun 69.000'ini

Halep ve Yeni-il Türkmenleri, geriye kalanını ise köylerde yaşayanlar meydana getirmekte idi. Bu yerleşik halkın bir kısmının, bölgeye zamanla yerleşen Türkmen grupları olduğu tespit edilmektedir.[81]

Anadolu'da toplu grup halinde yaşayan önemli bir diğer teşekkül ise Boz-ulus Türkmenleri idi. Esasında Oğuzların Bayındır boyuna mensup bulunan ve Akkoyunluların bakiyesi olan Boz-ulus Türkmenleri, coğrafî bakımından başta Diyarbekir havâlisi olmak üzere kuzeyden Erzurum'a ve hatta Azerbaycan ve Gürcistan'a kadar gitmekteydiler. Güneyde ise Mardin'in aşağı bölgesinde yer alan Dey-i Zor'a kadar uzanan çöl bölgesine kadar yayılmışlardı. Boz-ulus Türkmenleri esasında Halep ve Dulkadırlı Türkmenleri ile Diyarbekir bölgesindeki bazı müteferrik göçebe gruplarından meydana gelmekteydi. Osmanlı döneminde Boz-ulus'a mensup grupların arasında temel idâri ve sosyal yapılanmanın "cemaat" olduğu görülmektedir. Boz-ulus'un dönemi için önemli bir nüfus kesafetine sahip olması, kendisine önce kazaî bir statünün verilmesine, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise sancak itibâr edilmesine sebep olmuştur. Ancak bu sancaklık durumu uzun süreli olmamış ve XVI. yüzyıl sonlarına doğru bu teşekkül tekrar kaza haline getirilmiştir. Boz-ulus'a mensup bazı grupların, XVI. yüzyılın sonlarından ve özellikle XVII. yüzyıldan itibaren Orta ve Batı Anadolu'da gözüktüğü dikkati çekmektedir. Bunun en önemli sebebini, bulundukları bölgelerde nüfuslarının artması ve yaylak-kışlak mahallerinin kâfi gelmemesi yanında, geldikleri yeni bölgenin kendilerine sunduğu ticârî ve ekonomik şartlarda aramak lazımdır.[82]

Anadolu'daki önemli Türkmen grupları arasında Halep Türkmenlerini mutlaka zikretmek lazımdır. Bu Türkmenlerin kışlak mahalleri Halep bölgesi olmasına rağmen, büyük çoğunluğu yaylak mahalli olarak Anadolu bölgesini kullanmaktaydılar. Halep Türkmenlerinin Osmanlı idaresine girdiği andan itibaren detaylı olarak Tahrir Defterlerine yansımaları, bu Türkmenleri anlamamıza daha fazla yardımcı olmaktadır. Nitekim, bu Türkmenlerin tahririni ihtiva eden ilk defterlerde, bunların an'anevi sosyal ve idarî yapılarını

büyük ölçüde muhafaza ettikleri görülmektedir. Bu durum, diğer bölgelerdeki göçebe unsurlar üzerine yapılacak çalışmalar için de bir model olacak hususiyet göstermektedir. Halep Türkmenlerinin bu an'anevi sosyal ve idâri yapılanması içinde muhtelif taife veya boylardan meydana geldiği, boyların ise kendilerine bağlı cemaat gruplarına sahip olduğu dikkati çekmektedir. Bu boylar Beydili, Kızık, Karkın, Köpekli Avşarı, Gündüzlü Avşarı, Bayat, Bayat'a bağlı Beylikli, İnallu ve Harbendelü gibi adlarla bilinmekteydiler. Bu boy adlarından da anlaşılabacağı üzere Halep Türkmenleri, Anadolu'ya gelen Oğuz boylarının önemli bir kısmını bünyesi içinde barındırmaktaydı. Bu boylar arasında boybeyi ailesini teşkil eden bazı cemaatlerin "ordu" adı ile bilinmesi, şüphesiz onların geçmişte oynadıkları siyasi rollerle ilgili olmalıdır. Halep Türkmenlerinin 1530'larda 40.000, 1552'de 49.000 ve 1570'de 60.000'e yakın bir nüfusu vardı. Bu nüfus, dönemi için küçümsenemeyecek bir rakamdı. Onların bu büyük nüfus potansiyeli ile Anadolu'yu yaylak olarak kullanması ve gelişen ekonomik şartlar neticesinde bazı gruplarının Batı Anadolu'ya geçmesi, Anadolu'nun nüfus ve iskânında oynadıkları rolü açıkça göstermektedir.[83]

Anadolu'da Türkmen veya Yürük adı ile bilinen önemli göçebe teşekküller, 1530 yılları esas olmak üzere, genelde yukarıda belirtilen coğrafî dağılımı göstermekte idiler. Bu coğrafî dağılım, özellikle XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Yeni-il, Halep ve Boz-ulus Türkmenleri gibi büyük teşekküllere mensup bazı grupların doğudan batıya doğru gelmesi ve daha sonra ise, uygulanan iskân siyaseti çerçevesinde bazı değişiklikler göstermesine rağmen, pek çok göçebe grup için hemen hemen aynı kalmıştır. Ancak bunların bulundukları yerlerde her zaman önemli bir nüfus kesâfetine sahip olduklarını belirtmek lazımdır. Bu hususu, dönemin Tahrir Defterlerinden istifade ederek, konu ile ilgili öncü çalışmaları yapan Ö. L. Barkan'ın tespitlerinden anlamak mümkün olabilmektedir. Barkan'ın hesaplamalarına göre 1520-30 tarihlerinde yaklaşık olarak bugünkü Anadolu coğrafyasını içine alan Anadolu, Karaman,

Dulkadır ve Rum beylerbeyiliklerinde toplam 872.610 hâne nüfusun, 160.564 hânesi göçebe ve geriye kalanı yerleşikti. Beylerbeyilikler arasında göçebelerin en fazla barındığı yer, Anadolu beylerbeyiliği idi. Buradaki göçebe nüfusu 77.268 hâne idi. Ancak bu nüfusa, yerleşikler arasında yer alan ve 52.000 hâne civarında nüfusu olan göçebe menşeli yaya ve müsellemler dahil değildi.[84] 1570-80 tarihlerinde Anadolu, Karaman, Dulkadırlı ve Rum beylerbeyiliklerindeki toplam 1.360.474 hâne nüfusun 220.217'si göçebe idi. Bu tarihte göçebe nüfusun en fazla bulunduğu eyâlet, 116.219 hâne ile yine Anadolu idi.[85] Bu tarihlerde Anadolu beylerbeyiliğinde bir önceki döneme göre normalin üzerinde bir artış olduğu dikkati çekmektedir. İnalçık, haklı olarak bu durumun doğudaki göçebelerin batıya doğru göç etmesinden ileri geldiğini belirtmektedir.[86] Başta Türkmen ve Yürük adı altında bilinenler olmak üzere göçebelerin yoğun olarak yaşadığı Trablus, Şam, Bağdat ve Basra ile özellikle Halep beylerbeyiliğinin 1570-90 tarihlerindeki toplam nüfusu 371.848 hane idi. 87.030 hanesi göçebe olan[87] bu nüfusu teşkil eden grupların önemli bir kısmının yaylak mahalleri Anadolu'da idi.

Osmanlı döneminde Türkmen veya Yürük adı ile bilinen grupların nüfusunu, sadece yukarıda verilen rakamlar çerçevesinde düşünmemek lazımdır. Daha önce bahsettiğimiz gibi, bu gruplardan birçoğu, erken dönemlerden itibaren yerleşik hayata geçerek kırsal kesimde köyler teşkil etmişler ve hatta bazı şehirlerin sâkinleri arasında yer almışlardır. Bu hususu, özellikle köy adlarından istidlâl etmek mümkündür. Bunun yanında bazı grupların, bir bölgeye yoğun olarak yerleşmesi, o bölgenin, yerleşen grubun adı ile anılmasına ve bilinmesine sebep olmuştur. Nitekim, 1466 tarihi gibi erken bir dönemde, Mihaliç'e bağlı nahiyelerden birisinin adı "Kayı" olarak bilinmekte idi. Bu nahiye Hıntı, Sorkun, Çukur-Viran, Çörüş, Gürleyik, Narlı, Göçet, Çardak, Eğri-Bayad, Ballık, Günce-Bükü, Çukur- Viran, Halil-Oğlanı, Sunkur-Saray, Mahmud-Hisarı, İki-Kilise, Büğdüce, Oğuz ve Köpek adlarıyla bilinen 19 köyü vardı.[88] Bahis konusu idarî bölgenin Kayı adıyla

bilinmesi tesadüfî olmamalıdır. Bu durum, daha önce belirtildiği gibi, Osmanlı Beyliği'nin neş'et ettiği bölgeye, yoğun bir Kayı boyu yerleşmesi olduğunu göstermektedir. Buna benzer bir durumu, Giresun bölgesinde görmek mümkündür. Burada oldukça geniş bir bölge, yoğun bir Çepni boyu yerleşmesine sahne olduğu için, Çepni Vilayeti adı ile bilinmekte idi. Buradaki "Vilayet" tabiri, şüphesiz muayyen bir idarî bölgeyi karşılamak için kullanılmıştır. Bu idarî bölge, 1515'de 52 civarında köy, 26 yaylak mahalli ve 10 kadar da mezraayı içine almaktaydı. Bu bölgeye olan yerleşmenin Osmanlı Dönemi'nden önce Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Dönemi'nde olduğu ve hatta başta Çepnilere mensup olanlar olmak üzere, diğer Türkmen unsurlarının, bölgenin fethinde önemli roller oynadıkları bilinmektedir.[89] Bölgenin Osmanlı idaresine girmesinden sonra buradaki tımar ve zeamet sahiplerinden pek çok kimsenin Çepni beyleri ile oğulları veya bunların hizmetinde olanlara ait olması, Çepnilerin bölgedeki askerî hizmetini açıkça ortaya koymaktadır.[90]

Anadolu'daki muhtelif Türkmen veya Yürük gruplarının, sosyal, ekonomik, demografik şartların icabı olarak, kendiliklerinden yerleşip yeni iskân üniteleri kurdukları bilinmektedir. Ancak onların merkezî idare tarafından şümûllu olarak yerleştirilme teşebbüslerine, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren başlanıldığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, uzun süre devam eden savaşlar ile XVII. yüzyıldaki Celâlî hareketleri sonucunda harap olan ve boşalan yerleri imar etmek ve yeniden ziraate açmak; onları merkezî bir idare altına almak ve ekili alanlardan daha verimli ürünler alınmasını sağlamaktır. Bir diğer bir önemli sebep ise göçebe grupların yaylak ve kışlaklarının artık yetersiz bir hâle gelmesinden dolayı, bunların başı boş hareketlerinin önlenilmek istenmesi idi. Bu iskân hareketi için devletin Anadolu'nun başta Karahisâr-ı Sahip (Afyon), Urfa, Adana ve Bozok bölgeleri olmak üzere, Rakka ve Halep bölgelerinde iskân mahalleri tespit ettiği görülmektedir. Rakka'nın iskân mahalli olarak seçilmesinin en önemli sebebi, güneyden gelecek Arap aşiretlerinin

şekavetlerine karşı koymaktı. Bu iskân hareketi, genişleme devirlerinin aksine, içe dönük bir iskân siyaseti özelliğindeydi. Burada asıl gaye, boş ve harap yerleri yeniden ziraate açmak ve o bölgeleri şenlendirmekti. Bu iskân hareketinde, özellikle Anadolu'nun bazı bölgelerinde istenilen ve arzu edilen neticelere ulaşıldığı dikkati çekmektedir. Ancak, başta Rakka bölgesi olmak üzere bazı bölgelerde, bilhassa psikolojik, tabii (toprak, iklim ve su gibi) âmiller vesâire gibi sebeplerle, ümid edilen müsbet sonuçlar pek alınamamıştır.[91]

XVII. yüzyıl sonlarında göçebe unsurlar üzerinde merkezi idâre tarafından uygulanan iskân siyâseti, XVIII. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Bu yüzyıl boyunca, merkezi idare tarafından göçebe unsurlar, başlıca terkedilmiş harap ve boş alanlar ile kendi yaylak ve kışlaklarına iskân edilme yoluna gidilmiştir. Tabii olarak bu arada göçebeler arasında kendiliğinden yerleşip, yeni iskân üniteleri kuranlar dahi olmuştur. Bunun yanında bazı grupların, XVII. yüzyılda olduğu gibi, başta güneyde Arap kabilelerine karşı bir set teşkil etmek gayesi olmak üzere, muhtelif sebeplerle iskân edildikleri görülmektedir.[92] Bu iskân hareketi, XIX. yüzyılda Tanzimât Dönemi'nde de devam etmiştir. Bu durumun tabii bir sonucu olarak, büyük aşiret gruplarından bazıları, eyâletlerdeki müşirlerin nezâretleri altında muhassılık hâline getirilmişlerdir. Bu durum onların hem mâlî hem de idarî bakımdan bulundukları yerlere bağlanmasında önemli bir rol oynamıştır.[93]

Bu iskân hareketleri sonucunda göçebe unsurlar, peyderpey toprağa bağlanmışlar ve yeni iskân üniteleri kurmuşlardır. Onların bu şekilde yerleşmesi, Anadolu'nun iskânı ile maddî ve manevî kültürün yenilenmesinde şüphesiz önemli bir rol oynamıştır.

Prof. Dr. İlhan ŞAHİN,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / Türkiye.

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 6 Sayfa: 246-259

■ Dipnotlar:

- [1] Oğuzların Sır-Derya boylarındaki yurtları, şehirleri ve izleri hakkında genel olarak bk. V. M. Jirmunski, "Sir Derya Boyunda Oğuzlara Dair İzler" (terc. İ. Kaynak), Belleten, XXV/99 (1961), 471-483; Faruk Sümer, Oğuzlar/Türkmenler Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları, İstanbul 1992, s. 46-54; İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Ankara 1977, s. 133 vd.
- [2] Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it Türk (terc. B. Atalay), III, Ankara 1941, s. 14-15.
- [3] "Oğuz" adının manası üzerine ileri sürülen bu görüşlere dair bk. P. B. Golden, "The Migrations of the Oğuz", Archivum Ottomanicum, IV (1972), s. 45-48; F. Sümer, Oğuzlar, s. 13-14; İ. Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 130.
- [4] Bu boylar hakkında bk. Kâşgarlı Mahmud, aynı eser, I, Ankara 1939, s. 55-58; Reşîdüddîn Fazlullah, Câmi'ü't-tevârîh (neşr. Behmen Kerimî), I, Tahran 1338, s. 38-43. Kâşgarlı Mahmud burada damgalar ile birlikte boy sayısını 22 olarak verir. Reşîdüddîn ise Boz-Ok ve Üç-Ok adıyla iki ana kısma ayırdığı boy sayısını 24'e çıkarır. Ayrıca her boyun damgasını ve ongonunu da gösterir. Bu boylar hakkında tafsilâtlı olarak bk. F. Sümer, Oğuzlar, s. 163-269.
- [5] Bu hususta daha tafsilâtlı bilgi için bk. Omeljan Pritsak, "Der Untergang des Reiches des Oguzischen Yabgu", Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 379-410.
- [6] Uzlar ve göçlerine dair genel olarak bk. Bela Kassonyi, "XI-XIIinci Asırlarda Uzlar ve Komanların Tarihine Dair" (terc. Hamit Koşay), Belleten, VIII/29 (1944), 119-136; A. Nimet Kurat, Peçenek Tarihi, İstanbul 1937, s. 150-160; a. mlf., IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1972, s. 65-68; P. B. Golden, aynı makale, s. 80-84.
- [7] "Türkmen" adının menşei ve tarihî gelişimi üzerine ileri sürülen fikirlerin genel bir tahlili için bk. S. G. Agadzhanov-A. Karryev, "Some Basic Problems of the Ethnogenesis of the Turkmen", The Nomadic Alternative: Modes and Models of Interaction in the African-Asian Desert and

- Steppes (ed. W. Weissleder), The Hague-Paris 1978, s. 167-177.
- [8] Bu hususta bk. Khsuke Shimizu, "İbrâh0m Yinal and Yinâliyân-Turkmans in the Early Days of the Great SaljNqs" (Japonca), Isuramu Sekai, X (1974), 15-32.
- [9] Bk. X de Planhol, "Geography, Politics and Nomadism in Anatolia", Unesco International Social Science, XI (1959), s. 525.
- [10] Bu alışmaları içine alan bibliyografik bir deneme için bk. Adnan Gürbüz, XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak alışmaları, İstanbul 2001, s. 57-116.
- [11] Halil İncık, "The Yrks: Their Origins, Expansion and Economic Role", The Middle East and the Balkans under the Otoman Empire, Bloomington 1993, s. 98.
- [12] Claude Cahen, "Ibn Sa'id sur l'Asia Mineure Seldjuqide", Tarih Araştırmaları Dergisi, VI/10-11 (1972), s. 42-44, 48.
- [13] F. Sümer, Oğuzlar, s. 134.
- [14] "Yrk" tabiri hakkında bk. Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'da Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", İktisat Fakültesi Mecmuası, XI/1-4 (1952), s. 518-519.
- [15] Bu hususta bk. İlhan şahin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukukİ Nizamları", Türk Kültürü, XX/227 (1982), 285-294.
- [16] Bu hususta bk. İlhan şahin, "Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülahazalar", Tarih Enstitüsü Dergisi, XIII (1987), s. 195-208.
- [17] Osmanlı döneminde bu grup veya birimlerin gerçek sayısını tespit etmek bir hayli güçtür. Göçebe grup veya birimlerin adları ve yerleşme yerleri ile ilgili ansiklopedik mahiyette yapılan bir çalışmada (bk. Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İstanbul 1979), bu sayının 7000 civarında olduğu görülmektedir. Ancak gerçek sayının, tespit edilenin çok daha üzerinde olduğu âşikârdır.
- [18] Bu icmal defterleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından tıpkı basım halinde yayınlanmıştır. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1993; II, Dizin ve Tıpkıbasım,

Ankara 1994; 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkı Basım, Ankara 1995.

[19] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BA), Tapu-Tahrir Defteri (=TD), nr. 438, s. 17-23.

[20] Bu hususta bk. Feridun M. Emecen, “Batı Anadolu’da Yörükler”, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, İstanbul 2001, s. 81, not 12.

[21] BA, TD, nr. 438, s. 49-53.

[22] Bu hususta, dönemin kaynaklarının tahlili ile de ilgili bilgi için bk. Halil İnalcık, “How to Read Ashık Paşa-zade’s History”, Essays in Otoman History, İstanbul 1998, s. 39-48.

[23] BA, TD, nr. 438, s. 64. Akkoyunlu Yörüklerinin 1520’deki toplam nüfusu 6253 ve 1570’deki nüfusu 7510 civarında idi (Mehtap Özdeğer, XV-XVI. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, İstanbul 2001, s. 338-340).

[24] BA, TD, nr. 438, s. 64, 68.

[25] BA, TD, nr. 438, s. 156.

[26] BA, TD, nr. 438, s. 174-175, 196-197.

[27] BA, TD, nr. 438, s. 237-238.

[28] BA, TD, nr. 438, s. 256-257, 296-297.

[29] BA, TD, nr. 51, s. 296-317. Bolu bölgesindeki yörüklere ait Mufassal Defterdeki bu kayıtlar, hemen hemen hiçbir değişikliğe uğramadan 1530 tarihli icmalde de yer almaktadır (BA, TD, nr. 438, s. 421).

[30] Bk. Lütü Güçer, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964, s. 151.

[31] L. Güçer, aynı eser, s. 204.

[32] BA, TD, nr. 166, s. 57.

[33] BA, TD, nr. 166, s. 188, 191-192.

[34] BA, TD, nr. 166, s. 214.

[35] BA, TD, nr. 166, s. 227.

[36] BA, TD, nr. 166, s. 257.

[37] BA, TD, nr. 166, s. 262.

[38] Osmanlı kara nakliyatının en mühim vasıtasının deve olması, bazı göçebe grupları arasında bu mesleğin cazip bir

hale gelmesinde önemli bir rol oynamıştı. Bu hususta özellikle XV ve XVI. yüzyıllarda Batı Anadolu bölgesinde devecilikle meşhur göçebe grupları hakkında bk. Halil İnalcık, "Arab Camel Drivers in Western Anatolia in the Fifteenth Century", *Revue d'Histoire Magrebine*, X (1983), 256-270; Feridun M. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s. 139 vd.

[39] BA, TD, nr. 166, s. 303-306, 324, 337-341, 348, 351-352, 355. Manisa bölgesindeki yürükler hakkında detaylı bilgi için bk. F. M. Emecen, aynı eser, s. 127-141.

[40] BA, TD, nr. 166, s. 374-375.

[41] BA, TD, nr. 166, s. 395.

[42] BA, TD, nr. 166, s. 438-439.

[43] BA, TD, nr. 166, s. 439.

[44] BA, TD, nr. 166, s. 445.

[45] BA, TD, nr. 166, s. 470.

[46] BA, TD, nr. 166, s. 459-460.

[47] BA, TD, nr. 166, s. 482-488.

[48] BA, TD, nr. 61, s. 1-107.

[49] Bu hususta bkz., Osman Turan, "Eski Türklerde Okun Hukukî bir Sembol Olarak Kullanılması", *Belleten*, IX/35 (Ankara 1945), 315-318.

[50] BA, TD, nr. 166, s. 576.

[51] BA, TD, nr. 166, s. 576-578.

[52] BA, TD, nr. 438, s. 341-354, 358, 401, 403-406.

[53] BA, TD, nr. 438, s. 707, 743.

[54] BA, TD, nr. 387. Rum Beylerbeyliği'nin icmâlini de içine alan bu defter, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından tıpkıbasım halinde yayınlanmıştır. 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937-1530), I, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1996; II, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1997.

[55] BA, Cl 1- nr. 387, s. 231-237, 241-243, 249-250

[56] BA, TD, nr. 387, s. 244-248.

[57] BA, TD, nr. 387, s. 243.

[58] BA, TD, nr. 387, s. 125-126.

[59] BA, TD, nr. 387, s. 131-134.

[60] BA, TD, nr. 387, s. 140-146.

- [61] BA, TD, nr. 387, s. 169-171.
- [62] BA, TD, nr. 387, s. 193-196.
- [63] BA, TD, nr. 387, s. 207-211.
- [64] BA, TD, nr. 387, s. 212-213.
- [65] BA, TD, nr. 387, s. 299-305.
- [66] BA, TD, nr. 387, s. 314-320.
- [67] BA, TD, nr. 387, s. 487-492.
- [68] BA, TD, nr. 387, s. 492-493.
- [69] BA, TD, nr. 387, s. 422-423.
- [70] Çukurova bölgesinin icmal tahririni de içine alan defter (BA, TD, nr. 998), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından tıpkıbasım halinde yayınlanmıştır. 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-kâdiriyye Defteri (937/1530), I, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1998; II, Ankara 1999.
- [71] Bu hususta bkz. Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarsına Kadar)", Tarih Araştırmaları Dergisi, I/1 (1964), s. 70-85; Ali Sinan Bilgili, "Tarsus Türkmenleri/Varsaklar", Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2000, s. 35-38.
- [72] BA, TD, nr. 998, s. 357-388.
- [73] BA, TD, nr. 19, s. 291-338. Burada nüfusa dâir verilen rakam, bu sayfalar arasındaki Varsaklara âit hanelerin teker teker sayılıp 5 rakamı ile çarpılması ile elde edilmiştir.
- [74] BA, TD, nr. 998, s. 644-682.
- [75] BA, TD, nr. 998, s. 306-318, 328-329.
- [76] BA, TD, nr. 998, 348-350.
- [77] BA, TD, nr. 998, s. 394-403. Sis (Kozan) Sancağı'ndaki göçebe cemaatler hakkında daha tafsilatlı bilgi için bk. Yusuf Halaçoğlu, "Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sis (Kozan) Sancağı", Tarih Dergisi, sayı 32 (1979), 819-893
- [78] BA, TD, nr. 998, s. 592-623; BA, TD, nr. 218, s. 3-51, 53-111, 114-136, 137-149, 151-176; 5-17, 20, 30-31. Bozok bölgesindeki Türkmenler ve Türkmen yerleşmesi ile ilgili geniş bilgi içi bk. Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar",

Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı, Ankara 1974, s. 309-381.

[79] BA, TD, nr. 998, s. 488-510.

[80] BA, TD, nr. 998, s. 548.

[81] Yeni-il Türkmenleri hakkında bk. İlhan Şahin, Yeni-il Kazası ve Yeni-il Türkmenleri (1548-1653), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1980.

[82] Boz-ulus Türkmenleri hakkında bk. Faruk Sümer, "Boz-ulus Hakkında", Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, VII/I (1949), s. 29-60; Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Boz- ulus Türkmenleri 1540-1640, Ankara 1997.

[83] Halep Türkmenleri hakkında şimdilik bk. İlhan Şahin, "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, sa. 12, İstanbul 1982, s. 687-712.

[84] Bu hususta yapılan bazı mukayeseler için bk. Halil İnalcık, "The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", The Middle East and the Balkans under the Otoman Empire, Bloomington 1993, s. 104.

[85] Bk. Ö. L. Barkan, "Essai sur les donnees tatistiques des registers de recesement dans l'Empire Ottoman aux XVe et XVIe siècles", Journal of Economic and Social History of the Orient, I/1 (1957), 9-36; a. mlf., "Research on the Otoman Fiscal Surveys", Studies in the Economic History of the Middle East (ed. M. A. Cook), London 1970, s. 163-171.

[86] H. İnalcık, "The Yürüks", s. 106.

[87] Ö. L. Barkan, "Otoman Fiscal Survey", s. 171.

[88] BA, Maliyeden Müdevver Defterler, nr. 8, 15b-16a, 23b-27a.

[89] Çepniler hakkında genel olarak bk. Faruk Sümer, Çepniler, İstanbul 1992. Bunların civardaki Türkmen beylikleri ve Trabzon Rum İmparatorluğu ile olan ilişkilerine dair bk. Anthony Bryer, "Greeks and Türkmens: The Pontik Exception", Dumbarton Oaks Papers, XXIX (1975), 113-148. A. Bryer'in burada Çepni adlı idarî bölgenin 1461'den sonra ortaya çıktığını belirtmesi (bk. s. 133), tam olarak doğru değildir.

[90] Bk. İlhan Şahin, "Osmanlı Döneminde Giresun Bölgesinde Konar-Göçerlerin İzleri", Giresun Tarihi Sempozyumu, 24-25

Mayıs 1996, Bildiriler, İstanbul 1997, s. 111-117

[91] Bu hususta geniş bilgi için bk. Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696), İstanbul 1963, tür. yer.

[92] Bk. Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1988.

[93] Bk. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı", Türk Kültürü Araştırmaları, XV/1-2 (1976), s. 269-288. Taryhy makalalar